

ФАКТОР «ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Теміров Юрій

The Politics of memory is the present Russian government's important tool for consolidating the social base inside the country, as well as implementing the strategic goal of foreign policy - the restoration of the status of a world power. The weakness of civil society, individualistic values facilitates the formation of the components of the collective memory of Russians which are necessary for the authority, but at the same time this weakness makes the effect relatively short. Problems of collective identity, including its historical and perspective dimensions, are caused by the insignificant rooting, low stability of the interpretations of history, which the Putin's regime propagates. On the international arena the main purpose of Russian politics of memory is to destabilize the "enemy environments", and therefore it mainly damages the image and reputation of the state.

Key words: *collective memory, historical memory, politics of memory, Russia's foreign policy.*

У грудні 2014 р., звертаючись до Федеральних Зборів РФ, Володимир Путін пояснював необхідність «приєднання» Росією Криму тим, що «територія є стратегічно важливою, тому що саме тут знаходиться духовний виток формування багатоликої, але монолітної російської нації та централізованої Російської держави» [6]. Наведена теза російського лідера значною мірою розкриває парадоксальну сутність зовнішньої політики країни, передусім пов'язану з впливом на неї міфологізованого варіанту історико-культурного фактору, який нерідко (й, на нашу думку, помилково) ототожнюється з історичною пам'яттю.

В осмисленні сучасної зовнішньої політики Російської Федерації домінують, по-перше, представники Заходу (США та Європа), по-друге, не чисто академічного, а експертного середовища, чії висновки стосовно поведінки Кремля зорієнтовані, насамперед, на рекомендації щодо вироблення ефективної власної політики. Якщо не брати до уваги нюанси, то можна казати про два базових підходи. Перший: Росія є «нормальною», хоча й ревізіоністською, потужністю, без неї неможливий стабільний світовий порядок, а тому з нею необхідно співпрацювати, досягати компромісів (за рахунок, наприклад, України) [16]. Другий: Москва є деструктивною силою, Захід потребує оновленого варіанту стратегії стримування [13].

Що стосується російських дослідників, то серед них практично не залишилося дійсно незалежних експертів, а ті, які намагаються такими бути (наприклад, Лілія Шевцова), працюють на західні аналітичні центри.

Російське так зване експертне середовище (тут показовими є приклади Дмитра Треніна, директора Московського Центру Карнегі, та Федора Лук'янова, головного редактора журналу «Россия в глобальной политике») фактично забезпечує просуванням позиції Кремля, інакше кажучи, роблять ту саму роботу, що й відверті пропагандисти, тільки іншими методами і для іншої аудиторії.

Однак, західна і російська інтерпретації мають одну спільну рису: дещо спрощене інструментальне бачення ролі історичної пам'яті, фактична підміна її політикою пам'яті. Основна причина такої ситуації – складність, багатовимірність самого явища колективної пам'яті, з якою нерідко ототожнюють/асоціюють історичну пам'ять. Невипадково колективна пам'ять є предметом дослідження соціологів, антропологів, культурологів, істориків, політологів, фахівців у сфері суспільних комунікацій, соціальної психології. Інша причина – певний методологічний розрив між вивченням історичної пам'яті та зовнішньої політики. Дослідники першої практично не застосовують свої напрацювання до проблематики міжнародних відносин, а фахівці в другій сфері не вдаються до використання методологічних напрацювань щодо природи колективної пам'яті. Своєрідний маркер у даному випадку – ототожнююча невизначеність у сприйнятті таких явищ як колективна пам'ять, історична пам'ять, культурна пам'ять, політика пам'яті. Ця ситуація характерна навіть для робіт, предметом яких є саме вплив історичної пам'яті на міжнародні відносини.

Таким чином, наше завдання полягає в тому, щоб розкрити роль «історичної пам'яті» в зовнішній політиці сучасної Росії, застосовуючи при цьому критично переосмислене тлумачення того явища, яке розповсюджено визначають історичною пам'яттю. Відповідно реалізація завдання буде здійснюватися в три пов'язаних між собою етапи: визначитися з розумінням історичної пам'яті, яке буде застосовуватися; охарактеризувати природу зовнішньої політики Москви; з'ясувати місце «історичної пам'яті» в цій політиці.

У розумінні історичної пам'яті, насамперед щодо її співвідношення з колективною пам'яттю, ми будемо використовувати інтерпретацію, інтелектуальне коріння якого пов'язується з соціологічною традицією, започаткованою Емілем Дюркгеймом і Морісом Хальбваксом, розвинутою надалі П'єром Нора та певною мірою Еріком Госбаумом. М. Хальбвакс базові тези сформулював в роботі «Про колективну пам'ять», розділ «Історична пам'ять і колективна пам'ять». Він наголошує: колективна пам'ять не є тим самим, що й формальна історія, більше того, «історична пам'ять», на його думку, є скоріше, невдалим визначенням через те, що поєднує два терміни, протилежні в більш ніж одному аспекті [10, 78]. Далі він наводить всі ці аспекти протилежності, які вдало систематизовані Міхаєм Русу [17]. Однак узагальнений

аргумент М. Хальбвакса полягає в тому, що історія може бути представлена в якості універсальної пам'яті людства, але універсальна пам'ять неможлива як така. Кожна колективна пам'ять потребує підтримки групи людей, локалізованої в просторі і часі. Тотальність минулих подій може бути створена у вигляді єдиної розповіді тільки в разі відокремлення цих подій від пам'яті груп, які їх зберігають, за умови розриву зав'язків (включно психологічних) із середовищем, в якому події відбулися, зберігаючи лише їхній хронологічну і просторову канву [10, 84]. Пам'ять акцентує неперервність і цілісність, в той час як історія – розрив і зміни.

У підході М. Хальбвакса обґрунтовано вбачають ознаки презентизму та навіть неісторизму (ахісторіцизм). Він сам достатньо жорстко акцентує протилежність колективної та історичної пам'яті, образно називаючи колективну пам'ять «сховищем традицій», а історичну пам'ять «обліком подій» [10, 83]. Однак, на наш погляд, концептуалізація М. Хальбвакса містить також і потенціал історизму, який був розвинутий П. Нора та Е. Гобсбаумом. Тим не менше, саме М. Хальбвакс закладає основи розуміння ситуації, коли так звана «історична пам'ять», відірвана від колективної пам'яті соціальних груп, конструюється і нав'язується ззовні, перетворюється на інструмент маніпулювання з боку різних суспільних (частіше політичних) акторів сучасності. Невипадково, одна з протилежностей колективної пам'яті і формальної історії полягає в тому, що походження першої має внутрішню природу, а другої – зовнішню. Ідею зовнішнього конструювання і маніпулювання «історичної пам'яттю» владою, особливо в тоталітарних режимах, системно аналізує П. Нора [18]. Він вважає, що в умовах модерну колективна пам'ять «від'єднується» від минулого, традиції втрачають свою соціальну сутність і значення, колективна пам'ять стає засобом і об'єктом влади. В свою чергу, Е. Гобсбаум говорить про «творення традиції», вважає, що модернізація (як становлення модерну) руйнує усталені звички і традиції, обумовлює творення нових, які використовуються задля розбудови і підтримки системи влади, соціального контролю і солідарності [11].

Застосування (як наслідок модифікація) концепції Хальбвакса для аналізу доби модерну (Е. Гобсбаум) та постмодерну (П. Нора) певною мірою долає неісторизм та дещо пом'якшує дуалізм пам'яті та історії. Узагальнення такої тенденції пропонує вже згаданий Михай Русу. Він розрізняє у відносинах пам'яті та історії три періоди: домодерновий, модерновий та постмодерновий. В умовах останнього він вбачає можливість подолання дуалізму, взаємодію між історією і пам'яттю. Аргументація Русу видається недостатньо переконливою, не тільки в контексті досліджень ситуації постмодерну та її зв'язку з концепцією постправди, але й маючи на увазі, що «плинні часи» (концептуалізація Зигмунта Баумана) створюють сприятливі умови для непевності, роз'єднаності,

чисельних конструювань не тільки пам'яті, але й реальності, які активно використовують популістські сили сучасного Заходу. Критичне переосмислення правди і постмодерну, яке починалося в якості філософського запобіжника проти тоталітаризму, на практиці обернулося теоретичним обґрунтуванням антиліберальних і антидемократичних рухів. В контексті нашого предмету уваги, зовнішньої політики Росії, запропонована М. Русу схема примирення колективної пам'яті та історії є неефективною через специфіку російського суспільства, яке не тільки не може бути віднесено до постмодерну, але й не пережило справжньої модернізації в її класичному сенсі.

Таким чином, кажучи про колективну пам'ять, матимемо на увазі набір ідей, уявлень, почуттів і усталених соціальних практик щодо минулого, які поділяються соціальною групою. Колективна пам'ять формується в процесі взаємодії членів групи в певному соціальному середовищі, має функцію збереження єдності, окремішності групи шляхом адаптації в середовищі, виступає важливим фактором творення соціальної і політичної ідентичності в інтересах не тільки сучасності, але й майбутнього соціальної групи. Якщо погоджуватися з історичною природою соціального середовища (у вигляді історичного простору), то необхідно визнавати історичність, трансформацію змісту (ідей, уявлень, почуттів), механізмів (включно процедур, ритуалів, інститутів пам'ятання) і акторів формування колективної пам'яті. При цьому зазначені характеристики залежать не тільки від природи соціального середовища (технологічної, економічної, соціокультурної, комунікаційної, ідейної, політичної), але й його динамічності.

У домодерних суспільствах значення фактору спільної (умовно внутрішньої) соціальної практики, можливість збереження від покоління до покоління незмінних ідей, уявлень, почуттів стосовно минулого є вищим. В умовах динамічних суспільств модерну, особливо постмодерну, тривалість життєздатності тих чи інших форм колективної пам'яті скорочується, самі соціальні групи нерідко зменшуються в розмірах, фрагментуються, змінюється взаємодія між минулим і сучасністю, між індивідуальною і колективною пам'яттю на користь першої. Актуалізується проблема конструювання і реконструювання пам'яті, постійного процесу «творення сенсів» в обставинах «плинної сучасності». Більше того, в процесі реконструкції минулого в інтересах потреб сучасності зростає вплив умовно зовнішніх щодо соціальної групи факторів і акторів, в свою чергу «потреби сучасності» все частіше ототожнюються з потребами суб'єктів політики, влади, фокусуються на необхідності соціального контролю.

Тим не менше, передумови до подолання жорсткої протилежності колективної пам'яті та історії, тенденція до критичного переосмислення минулого і сучасності не виправдовують найпростішого способу

вирішення питання дуалізму шляхом ототожнення колективної пам'яті та історичної пам'яті, як це робить, наприклад, Кетрін Хайт, вважаючи історичну пам'ять, колективну пам'ять, політику пам'яті найменуваннями одного й того самого явища представниками різних наук [12, 1078]. Нагадаємо думку М. Хальбвакса щодо невдалості терміну «історична пам'ять». До того ж, він говорить про протилежність колективної пам'яті та історії (формальної історії), а не історичної пам'яті. Дійсно, колективна пам'ять та історія мають спільний предмет – минуле. Але перша виникає в процесі взаємодії соціальної групи, а друга є результатом конструювання історичних подій, явищ процесів переважно зовнішніми щодо соціальної групи акторами. Те, що розповсюджено визначають в якості «історичної пам'яті», насправді є нічим іншим як політикою пам'яті, серцевиною інструменталістського комплексу, який використовується задля інтерпретації історії на потребу політиці.

На нашу думку, суспільна природа суб'єкта міжнародних відносин є одним з ключових факторів, який визначає його поведінку. Класичний аналіз, базований на такому переконанні, запропонував на світанку холодної війни Джордж Кеннан у знаменитій статті «Витоки радянської поведінки» [14]. Їх він побачив у природі радянського суспільства і влади. У випадку з Російською Федерацією маємо суспільство, в якому не відбувалася класична модернізація і, відповідно, не існувало доби класичного модерну. Під класичним модерним мається на увазі суспільство з повним комплексом характеристик, серед яких тріада, що складається з ринкової економіки, ліберальної демократії та індивідуалістичних цінностей. Запізніла модернізація в Російській імперії так і не була завершена, радянська модернізація лише гіперболізувала структурні перекося в суспільстві. Сучасне російське суспільство багато в чому відрізняється від радянського, від російського імперських часів, але незмінними залишаються: по-перше, низька життєздатність суспільної моделі, по-друге, домінування колективістських цінностей, слабкість (або навіть відсутність) громадянського суспільства. Як наслідок, суттєвий дисбаланс у взаємодії індивідуальної та колективної пам'яті на користь останньої. Слабкість індивідуалістичних цінностей, а також індивідуальної пам'яті помітно підсилює роль зовнішніх акторів в інтерпретації історії, яка застосовується також для конструювання колективної пам'яті. Невипадково автори книги «Двадцять років після комунізму. Політика пам'яті та пам'ятання» не включили до неї пострадянську Росію, пояснюючи це тим, що рівень путінського контролю над засобами масової інформації, його жорстка обмежувальна політика щодо автономних акторів громадянського суспільства унеможливило застосування підходів, розроблених для аналізу політики пам'яті в умовах демократії, стосовно все більш консолідованого авторитарного режиму.

Теперішнє і майбутнє зовнішньої політики Росії значною мірою буде залежати від двох обставин: змісту внутрішньої трансформація російського суспільства та базованого на ньому баченні свого місця в системі міжнародних відносин. Обидві обставини виступають сторонами однієї медалі під назвою «прояснення російської ідентичності». Росіянам потрібно дати чітку відповідь на питання «Хто ми є? Куди йдемо?». Зрозуміло, що політика пам'яті відіграє в цьому не останню роль. За майже тридцять років незалежності відповіді на ці питання так і не знайдено.

Протягом 1990-х рр. російське суспільство жило ілюзією демократичної трансформації. З приходом до влади В. Путіна акценти змінилися. Дороговказом пошуків російської ідентичності стає ідея поєднання універсальних принципів ринкової економіки та демократії з традиційними цінностями та реаліями Росії. Дуже цікавим є перелік цінностей, які були віднесені до традиційних: патріотизм, державність, «государственність» та соціальна солідарність [7]. Ознайомимося з тлумаченням деяких з цих цінностей. Виявляється, «государственність» фактично тотожно сильній державі, в якій В. Путін бачить «ключ до відродження та піднесення Росії» [7]. Він попереджає, що «Росія не скоро стане, якщо взагалі стане, другим виданням, скажімо, США або Англії, де ліберальні цінності мають глибоке історичні традиції» [7]. Говорячи про соціальну солідарність, президент РФ визнає традиційне домінування в російському суспільстві колективістських і патерналістських цінностей над індивідуалістичними. Він пропонує не давати відповідь на питання, погано це чи добре – важливо, що такі настрої мають місце.

Тодішній міністр закордонних справ РФ Ігор Іванов адаптував «роздуми» лідера до завдань зовнішньої політики [3]. Ще неповною мірою обмежене громадянське суспільство зберігає обережний оптимізм. Вже згадуваний Д. Тренін був переконаний, що вдруге за останнє десятиліття існує можливість створення євроатлантичного співтовариства безпеки, яке включало б й Росію [19]. На думку Д. Треніна, питання не в тому, чи інтегрувати Російську Федерацію до європейської системи безпеки, а в тому, як інтегрувати. Оптимізм дослідника пояснюється насамперед двома факторами. По-перше, зближення путінської Росії з Заходом, що, як на нього, не є кон'юнктурним. По-друге, новий зовнішньополітичний курс, який перебуває в гармонії з економічними та соціальними реформами всередині країни. Причому, зміст реформ визначається як «модернізація через європеїзацію». До речі, в грудні 2014 р. В. Путін знову згадував про базові цінності – патріотизм, повага до історії, традицій, культури свої країни, але тепер визначає їх в якості консервативних. Очевидно, для збереження хоча б ритуального зв'язку із загально визнаними дійсно базовими цінностями до «консервативних

цінностей» абсолютно парадоксальним чином додаються приватна власність і свобода підприємництва [6].

Агресія проти Грузії (2008 р.) та України позначили перехід до третього етапу самовизначення Росії. Її характерною ознакою є не остаточний вибір на користь пошуку свого особливого історичного шляху, коли стало очевидним, що поєднання «універсальних принципів ринку та демократії з російськими традиціями та реаліями» подібне більшою мірою до «гвалтування» універсальних цінностей російськими реаліями. Характерна ознака цього нового етапу – глухий кут і невизначеність. У 2016 р., колись ліберал і впливовий політик, Володимир Лукін опублікував статтю з промовистою назвою «Зовнішня політика пострадянської Росії: в пошуках ідентичності», в якій намагається пояснити, чому постімперська та пострадянська Росія перебуває лише на початку свого шляху до пошуку ідентичності [15]. Роком раніше Д. Тренін, який починає дослідження Росії і світу в ХХІ ст. з аналізу походження і природи кризи зовнішньої політики країни, визнає, що обидві центральні зовнішньополітичні ідеї, яким країна слідувала на міжнародній арені протягом попередньої чверті століття (1989–2014 рр.): основна, «європейського вибору», та альтернативна, «євразійського шляху», – в 2014 р. довели свою неспроможність [8, 13].

Путінська Росія активно використовує політику пам'яті для легітимації своєї політики як на міжнародній арені, так і всередині країни. В «Посланні Президента Федеральним Зборам» 4 грудня 2014 р. В. Путін висловив переконання, що росіяни «багато чого можуть і все здобудуть», яке підкріплюється «усвідомленням неперервності, цілісності тисячолітнього шляху нашої Вітчизни» [6]. До реалізації політики пам'яті масштабно залучаються не тільки всі гілки російської влади, повний спектр засобів масової інформації, але й академічне середовище. В 2017 р. за підтримки Комітету громадянських ініціатив було організовано публічне обговорення доповіді Вільної історичної спілки «Яке минуле потрібне майбутньому Росії» [4]. Достатньо влучне визначення сенсу та призначенню цієї доповіді надав російський історик Олексій Голубєв: аналітика закінчується і лишається тільки політика [1].

Хоча путінська політика пам'яті, передусім, розрахована на внутрішню аудиторію, там вона так само малоефективна, як і закордоном. У Росії викривлене тлумачення національних інтересів поєднується з відсутністю історичного проекту, сутність якого поділялася б більшістю громадян і об'єднувала їх крізь покоління, а також зорієнтовувала на майбутнє. Суспільству не вистачає історично стрижневої ідеї, яка могла бути основою консолідуючої ідентичності. Міфічна євразійська ідентичність не тільки не перетворилася на так необхідний ідентифікаційний стрижень, вона лише ще більше ускладнила розуміння на державному рівні дійсних національних інтересів. Свого часу Збігнев Бжезинський

висловив достатньо поширену думку про те, що «російській політичній верхівці слід зрозуміти, що для Росії завданням першорядної важливості є модернізація власного суспільства, а не марні спроби повернути колишній статус світової держави» [2, 239]. У 2000 р. не менш відомий американський історик і політолог Річард Пайпс в інтерв'ю газеті «Известия» зазначив: «Вважаю, що традиція царської Росії та Радянського Союзу, який прийшов їй на зміну, відіграє вирішальну роль». І далі: «Нерозвиненість політичної та економічної культур, відсутність довіри суспільства до держави – це спадщина царського режиму і в цьому відношенні подібного до нього радянського режиму». Р. Пайпс підкреслює, що «у вас [в Росії – приміт. автора] відсутня повага до власності, зате присутнє намагання пристосувати спадщину минулого до реалій сучасності» [5].

Можна сприймати чи не сприймати «ідею Америки» або «ідею об'єднаної Європи», але ці історичні проекти піддаються визначенню, поясненню. «Ідея Росії» так і не була сформульована, а тому вона не має шансів перетворитися на історичний проект. Таке твердження може здаватися щонайменше дискусійним, якщо мати на увазі кількість «літератури» на тему історичної місії Росії, а також концепцію так званого «євразійства». На наш погляд, в океані «дум про Росію» концепція «євразійства» є лише найбільш наукообразною із чисельних фантазій. Всі ці фантазії-мрії про Велику Росію не дають відповіді на головне питання: в чому полягає формула успіху (на кшталт згаданої раніше західної триєдності) російського проекту?

Аналіз виступів чергового «кремлівського мрійника», офіційних документів, практики російської зовнішньої політики дають підстави зробити висновок, що її фундаментом намагаються робити наступні постулати: країна (протягом всієї своєї історії) перебуває у ворожому оточенні; Росія зможе вижити лише в статусі «великої держави» з невід'ємними «законними» правами; обов'язковою умовою виживання є патріотична консолідація. Сумнівність перших двох опор є достатньо очевидною, принаймні за межами Російської Федерації. Однак, і з третьою не все так оптимістично, як стверджують кремлівського пропагандисти. Узагальнюючи проведені з громадянами РФ інтерв'ю, Пол Гуде доходить висновку щодо наявності суттєвих відмінностей між повсякденним та офіційним патріотизмом. Пересічні громадяни схильні тлумачити його як просто «любов до Вітчизни», нерідко аполітично і персоніфіковано, в локальному і культурному контексті [10, 3].

У міжнародних відносинах Кремль за допомогою політики пам'яті не стільки намагається поширювати власні ідеї та уявлення щодо історичних подій (тут його можливості суттєво обмежені природою західного суспільства), скільки в потрібному руслі використати неоднозначні складові колективної пам'яті соціальних груп в інших державах.

Ефективність зусиль Москви прямо корелюється з розвиненою та стійкою демократією в країнах-об'єктах кремлівських маніпуляцій з минулим. Переконливі докази цій тезі надають відносно успішні намагання Москви гальмувати становлення колективної пам'яті українців, включно з її історичним виміром, а також активне сприяння польським націоналістам-популістам у погіршенні відносин із сусідами та стратегічними союзниками.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що політика пам'яті є для теперішньої російської влади важливим інструментом консолідації соціальної бази всередині країни, а також реалізації стратегічної мети зовнішньої політики – відновлення статусу світової держави. Слабкість громадянського суспільства, індивідуалістичних цінностей полегшує для влади формування необхідних складових колективної пам'яті росіян, але водночас робить ефект відносно нетривалим. Проблеми колективної ідентичності, включно з її історичним і перспективним вимірами, обумовлюють незначну вкоріненість, стійкість інтерпретацій історії, які просуває правлячий режим. На міжнародній арені російська політика пам'яті за основну мету має дестабілізацію «ворожого оточення», а тому переважно шкодить іміджу і репутації країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аналитика заканчивается, и остается одна политика»: историк Алексей Голубев о докладе «Какое прошлое нужно будущему России». 15.03.2017. URL: <http://gefter.ru/archive/21523>
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва: Международные отношения, 1999. 256 с.
3. Иванов И. С. Внешняя политика России на рубеже XXI века: проблемы формирования, эволюции и приемственности. *Внешняя политика и безопасность современной России. 1991–2002. Хрестоматия в четырех томах. Т. I. Исследования.* Москва, 2002. С. 204–232.
4. Какое прошлое нужно будущему России. Доклад Вольного исторического общества при поддержке Комитета гражданских инициатив. Москва, 2017. 51 с.
5. Пайпс Р. Не бывает экономической свободы без правового государства. *Известия.* 2000. 9 августа. С. 3.
6. Послание Президента Федеральному Собранию. 4 декабря 2014 года. Москва, Кремль. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173>
7. Путин В. Россия на рубеже тысячелетий. *Независимая газета.* 30 декабря 1999 г. URL: http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html
8. Тренин Д. Россия и мир в XXI. Москва: ЭКСМО, 2015. 386 с.

9. Goode P. Everyday Patriotism and Putin's Foreign Policy. *PONARS Eurasia Policy Memo*. No. 432. July, 2016. 7 p.
10. Halbwachs M. *On Collective Memory*. University Of Chicago Press, 1992. 254 p.
11. Hobsbawm E., Terence R. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 324 p.
12. *International Encyclopedia of Political Science* / B. Badie, D. Berg-Shlosser, L. Morlino. SAGE Publications, 2011. Vol. 4. P. 1078
13. Biden J.R. Jr., Carpenter M. How to Stand Up to the Kremlin. *Defending Democracy Against Its Enemies*. *Foreign Affairs*. 2017. Decenmber 5. Source URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2017-12-05/how-stand-kremlin>
14. Kennan G. The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*. 1947. July. URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/23331/x/the-sources-of-soviet-conduct>]
15. Lukin V. The Foreign Policy of Post-Soviet Russia: A Quest for Identity. *Strategic Analysis*. 2016. Vol. 40, No. 6. P. 486–497.
16. Mearsheimer Jn. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93. № 5. P. 77–89.
17. Rusu M. History and Collective Memory: The Succeeding Incarnations of an Evolving Relationship. *Philobiblon*. 2013. Vol. XVIII. No. 2. P. 260–282
18. *The Era of Commemorations. Realms of Memory. The Construction of the French Past*. Edited by Pierre Nora and Lawrence D. Kritzman. Translated by Arthur Goldhammer. New York: Columbia University Press, 1996. 642 p.
19. Trenin D. A Russia-within-Europe: Working toward a new security arrangement. Prepared for the IISS/CEPS European Security Forum, Brussels. January 14 2002.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Медвідь Федір, Курчина Тамара, Твердохліб Анатолій

Analyzes the scientific approaches to understanding the notion of historical memory. The article reveals the structural elements of the system of national security of Ukraine. Analyzed the role and place of historical memory as an important factor of national security of Ukraine.

Key words: *historical memory, historical memory, national security, national interests, the dangers and threats to national interests, the consolidation of national identity.*